

Дијалекти српскога језика: истраживања, настава, књижевност 1

Зборник радова с међународног скупа
одржаног 11. и 12. априла 2014. године у Лесковцу

Уређивачки одбор:

др Радмила Жугић, научни саветник ■ *др Јордана Марковић*, редовни професор ■ *др Веселинка Лаброска*, редовни професор (Македонија) ■ *др Димитри Бело*, редовни професор (Албанија) ■ *др Миодраг Јовановић*, редовни професор (Црна Гора) ■ *др Михај Радан*, редовни професор (Румунија) ■ *др Надежда Јовић*, ванредни професор ■ *др Најда Иванова*, редовни професор (Бугарска) ■ *др Стана Смиљковић*, редовни професор ■ *др Сунчица Денић*, редовни професор ■ *др Тања Петровић*, ванредни професор (Словенија) ■ *Драган Радовић*, технички секретар Скупа

Уредник:
Радмила В. Жугић

Лесковачки културни центар ■
Педагошки факултет у Врању, Универзитет у Нишу

Лесковац – Врање
2016

Издавачи:
Лесковачки културни центар ■
Педагошки факултет у Врању, Универзитет у Нишу

За издаваче:
Сања Цонић
Сунчица Денић

Рецензенти:
Драга Бојовић ■ Михај Радан ■ Стана Смилковић ■
Сунчица Денић ■ Тања Петровић

Штампа:
Свен, Ниш
Тираж: 300

Публикација (ZbDSJ1.pdf) је доступна на следећим сајтовима:
<http://www.lkc.org.rs/index.php/izdavacki-program/zbornik>
<http://www.pfvr.ni.ac.rs/publikacije.php?oblast=249>

Текст је припремљен уз помоћ система за коришћење карактера ЗРЦола (ZRCola) (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), који је у Научноистраживачком центру САЗУ у Љубљани (<http://www.zrc-sazu.si>) развио Петер Вајс.

Садржај

- 9** *Недељко Богдановић*
Поздравна реч на отварању Скупа, Лесковац, 11. април 2014
- 13** *Радмила В. Жугић*
Уводна реч
- I**
- 19** *Радмила В. Жугић*
Брок као истраживач говора „најјужније Србије“
- II**
- 29** *Јордана С. Марковић*
Језик у делима Боре Станковића
- 39** *Даница Т. Андрејевић – Ана М. Андрејевић*
Поетска функција дијалекта у поезији Ратка Поповића
- 49** *Најда И. Иванова*
Путовање по Србији кроз поглед словеначког писца Антона Ашкерца (1856–1912): лингвистички аспекти имаголошке интерпретације
- 59** *Јелица Р. Стојановић*
Употреба инфинитива (и конкурентног средства *да* + презент) у Његошеву језику
- 77** *Драгомир Ј. Костић*
Књижевност старе или јужне Србије – особеност дијалекатског
- 91** *Димитар Б. Пандев*
Македонскиот дијалектен/народен јазик во македонската литература (во 19. и во првата половина на 20. век)
- 99** *Валентина Ц. Бондџолова*
Диалектите и диалектизмите в езика на съвременните меди
- 107** *Радмила В. Жугић*
Дијалекатски творбени елементи у песничком језику Власте Ценића

- 115** *Марина Ј. Шафер*
Анализа млађег икавског дијалекта у роману *Snaš Kata na mrginju*
Габријеле Диклић
- 125** *Драган В. Лилић*
Дијалекатска фразеологија у делу *Мана Лужничћи* Драгослава
Манића Форског
- 135** *Голуб М. Јашовић*
Анатомска лексика у збирци стихова *Купен петл* Драгана Радовића
- 145** *Марина М. Николић – Сања С. Алексић*
Дијалекат као језик романа *Лина тврђа од камена*
- 159** *Ана М. Јањушевић Оливери – Драгана И. Радовановић*
Функционалност дијалектизама у драми *Пелиново* Жарка
Команина
- 171** *Тања Ж. Антић – Гордана С. Драгин*
Село гори и тако кроз социолингвистички и културолошки окулар
- 181** *Сунчица М. Денић*
Народно песништво у *Речнику говора југа Србије* Момчила
Златановића
- 189** *Стана Љ. Смиљковић*
Дијалекатско језичко наслеђе у народној песми јужне Србије
- 197** *Данијела М. Поповић*
Елементи усмених тужбалица и погребних обредних манифестација
у партизанским песмама
- 211** *Драгана С. Новаков*
Неке дијалекатске црте у тешањској *Епистолији* из XIX века
- 217** *Душан М. Благојевић*
Књижевноуметничке вредности комада *Наша работа* Сретена
Динића
- 221** *Радивоје М. Жугић*
Дијалекти у новинарству
- 229** *Милена М. Станковић*
Симболика родног звука у делу Радосава Стојановића
- III**
- 241** *Михај Н. Радан*
Последице вишевековног развоја периферних српских говора
на мултиетничком простору румунског Баната

- 257** *Предраг Р. Степановић*
Кратак преглед српских говора у Мађарској (Ранија испитивања српских дијалеката у Мађарској)
- 269** *Миљана-Радмила Ускату*
Допринос румунских и страних слависта истраживању српских банатских говора
- 275** *Владан З. Јовановић*
О актуелним променама у језичкој структури српског говора у Батањи (Мађарска) и очувању српског језика уопште из угла социолингвистике
- 285** *Миодраг В. Јовановић*
Говори дурмиторског краја у односу на норму савременог српског језика
- 303** *Гордана С. Драгин*
Иновације на прозодијском плану у српском језику
- 313** *Веселинка Т. Лаброска*
За некои морфосинтаксички промени во вратничко-полошките говори
- 319** *Милица ЈБ. Стојановић*
Полипрефигирани глаголи у говору тимочког краја
- 331** *Зоран М. Симић*
Конкурентност беспредлошког датива и генитива с предлогом *код* као формализаторā просторне адлативности у романијским говорима Старог Влаха
- 343** *Стефан Ж. Милосављевић*
Прилошка значења предлошко-падежних конструкција са предлогом *од* у говору младих у Лебану
- 355** *Саша А. Савић*
Енглески језик у свакодневној комуникацији младих у Власотинцу
- IV**
- 369** *Марина С. Јањић*
Афективне стратегије у настави акцената на подручју призренско-тимочког дијалекта
- 381** *Татјана Г. Трајковић*
Дијалекатско окружење и настава српског језика као нематерњег код Албанаца
- 393** *Бојана С. Милосављевић*
Однос стандардних и дијалекатских облика неких речи са гласом *х* у говору студената Учитељског факултета у Београду

- 403** *Јелена Д. Михајловић*
Усвајање нових знања из граматике учењем на погрешкама
- 415** *Биљана Р. Мичић*
Приче о речима (*Бучумике* Недељка Богдановића – могућност примене у настави лексикологије у трећем разреду средње школе)
- V**
- 423** *Надежда Д. Јовић*
О неким народним медицинским терминима у говорима југоисточне Србије
- 437** *Драга И. Бојовић*
Тумачења и перспективе семантизације фразеолошких јединица у дијалекатском рјечнику (са посебним освртом на сазнања у русистици)
- 447** *Наташа М. Миланов*
О семантичким дијалектизмима на примеру фитонима
- 457** *Данијела С. Станић*
Називи за боје у неким призренско-тимочким говорима
- 465** *Dhimitri L. Bello – Merima H. Krijezi*
Славизми у албанском језику и њихов актуелни статус
- 473** *Јадранка Ж. Милошевић*
Клетве и благослови у долини Млаве са лингвистичког и етнолошког становишта
- VI**
- 483** *Жарко С. Бошњаковић*
Како би још могао изгледати дијалекатски текст
- 499** *Бранкица Ђ. Марковић*
Научни и културни значај дијалекатских текстова (Прилог грађи о пинтерском занату: село Буковац у Срему)
- 511** *Тања З. Милосављевић*
Рад Ане Плотњикове на етнолингвистичкој географији Јужних Словена
- 519** *Марија Р. Илић*
Вернакуларна аутентичност у српској дијалектологији: критичко преиспитивање
- 531** *Тања Ж. Петровић*
Дијалекат као перформанс

Полипрефигирани глаголи у говору тимочког краја

Милица Љ. Стојановић*

У раду се анализирају семантичке особине полипрефигираних глагола у говору тимочког краја. Циљ рада је да се скрене пажња на полипрефигиране глаголе који у српској дијалектолошкој литератури нису довољно проучени и да се тај тип глагола творбено и семантички опише.

Кључне речи: тимочки говор, префикс, полипрефигирани глагол, семантичка функција префикса

1 У раду ћемо се бавити семантичким особинама полипрефигираних глагола у говору тимочког краја, дакле, представимо могућности комбиновања префикса којима се образују ови глаголи, одредићемо творбене моделе и категорије глагола, семантичку функцију префикса и описати значење таквих полипрефигираних глагола.^[1] Под полипрефигираним глаголима подразумевамо оне глаголе у чијој се морфемској структури са становишта синхронијске анализе јасно могу издвојити два префикса или више њих.^[2]

1.1 Циљ рада је да се опише и анализира формални тип глагола који у српској дијалектолошкој литератури није довољно проучен с обзиром на чињеницу да се творбеној проблематици у нашој дијалектологији не поклања довољна пажња (в. Жугић 2007, напомене 1 и 2). Притом, наш циљ није да попишемо све примере, већ само да скренемо пажњу на ове типове творбе глагола и издвојимо најпродуктивније моделе и значења. Полипрефигиране глаголе на дијалекатском материјалу спомиње Р. Жугић на два места и то

Рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, бр. 178009 који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

- * milica.stojanovic@isj.ac.sanu.rs; Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија
- [1] У раду ћемо се бавити само серијама префиксираних глагола са истосмерном семантизацијом. Неће бити обухваћени глаголи са нејасном значењском садржином префикса или изоловани примери.
- [2] У сакупљеној дијалекатској грађи забележили смо неколико глагола са три префикса *наиспроваља*, *испоопија*, *испоотвара*, што не значи да се у говору не може наћи још таквих глагола. РСАНУ бележи доста глагола са три префикса, док су у литератури забележена само два глагола са четири префикса: *поиспрепродавати* (Тошовић 2010), *поисприпов(и)едати* (РМС).

само оне глаголе код којих се као први у линеарном реду јавља префикс *по-* који уноси деминутивну компоненту у значење глагола.^[3] С обзиром на то да лексичко значење полипрефигираних глагола јесте резултат спајања несамо-сталног значења префикса и самосталног значења већ префигираног глагола, трудићемо се да покажемо утицај друге префиксације на лексичко значење.^[4]

1.2 Нашу грађу чине глаголи које смо ексцерпирани из различитих извора: збирке речи из тимочког краја као грађе за речник САНУ,^[5] материјал који смо сами прикупили од информатора, као и из објављених дијалекатских речника говора тога краја. Сматрали смо да ћемо велики број оваквих глагола наћи у дијалекту јер, према истраживању А. Терзића (1997), велики број глагола на *пона-* спада у разговорно-периферни и супстандардни слој лексике, при чему се, употребљени у стандардном језику, издвајају као слој стилски снижене лексике.^[6]

1.3 Полипрефигиране глаголе књижевног језика први пут спомиње А. Белић (1949: 313–317), који о односу између префикса у полипрефигираном глаголу каже да се „нов префикс ... управља према значењу глагола са једним префиксом, а не према самоме префиксу“ (313). О њиховом значењу наводи да обично значе перфектизацију, али могу имати и своје основно значење. Полипрефигираним глаголима тек Клајн (2002: 286–290) даје значајније место у анализи и истиче да улога првог префикса није искључиво везана за перфектизацију имперфективних глагола. У творби и семантици двопрефиксалних глагола Клајн разликује два случаја (2002: 286–287). У првом, чешћем, случају први префикс је додат глаголу који и сам садржи префикс, што значи да творбена граница пролази између њих, а пар префикса је чисто формалан, нпр. *исподвлачити*. Овакви глаголи су веома слични једнопрефиксалним глаголима. Други случај су, како он каже, „прави дво-префиксални глаголи у којима се оба префикса равноправно комбинују са

^[3] Р. Жугић (2005: XXXVIII), говорећи о глаголској деминуцији, каже: „Добар увид у творбену проблематику моћи ће да се сагледа на примерима глаголских лексема с деминуцијом ... код којих се уочава и творбени модел двоструке префиксације (*поуалим, попристегнем*) који је ређи у нашем стандардном језику“.

^[4] На семантику двопрефигираног глагола значајно утиче денотативно значење основне речи јер се оно чува и у сложеном глаголу, а префикс у њега уноси извесну модификацију. Грицкат (1955/56: 46) наводи да се семантичка вредност везе између глаголског општег дела и средства за модификацију не може унапред одредити, „за њу нема калупа“. Префикс само открива полисемију која већ постоји у основном глаголу (в. Грицкат 1984/85: 200). По речима М. Ковачевића (2010: 121), то значи да твореница префиксом добија (најмање) једну семантичку компоненту више у односу на основну реч. Он даље наводи да префикс уз различите семантичке класе лексема и унутар исте врсте речи има различито значење.

^[5] Списак извора налази се на крају рада.

^[6] Терзић наводи податак да је и у руском језику много више ових глагола у разговорном језику него у речницима. К. Конески (1995: 146) исто наводи и за македонски језик.

основом, дајући значење које ни један ни други сам за себе не би могли имати“ (Клајн 2002: 287), нпр. *испоставити*, *предомислити се* и сл. Он каже да се ова два типа не могу доследно разграничити, да има много прелазних случајева и да је тешко одредити шта и колико први а колико други префикс доприноси значењу. Клајн спомиње и случајеве у којима први префикс не мења битно значење глагола с другим префиксом, што оставља могућност да се цела твореница схвати као плеонастична: *за-почети*, *на-додати* итд. О таквој, редувантној употреби префикса у оквиру полипрефигираних глагола пише и М. Ковачевић (2010). Иначе, о глаголима са два префикса у српском књижевном језику објављено је неколико радова: Терзић (1997),¹⁷¹ Тошовић (2010) и Драгићевић (2013). Терзић уочава да се семантика многих двопрефиксалних глагола заснива на међудејству и садејству префикса и да сваки од њих има своју улогу у формирању значења глагола. Р. Драгићевић (2013: 262) закључује да у двопрефиксираним глаголима „префикси најчешће не ступају у директан однос, већ први префикс модификује значење већ префиксираног глагола, дакле односи се према глаголу, а не према префиксу. Друго: глагол диктира и то да префикси нису увек употребљени у својим основним, тј. типичним значењима“.

2 У класификацији значења поћи ћемо од броја потврда, што значи да ћемо прво представити значења која остварује највећи број глагола. Исцрпност и прецизност пробаћемо да постигнемо тиме што ћемо блиска и сродна значења делити на подгрупе.¹⁸¹

Пронађене комбинације префикса представљене су у табели. У првој колони је префикс који се јавља као први у линеарном реду и у загради укупан број двопрефигираних глагола који се налазе у нашем корпусу. Друга колона садржи информацију о префиксима који се јављају као други и у загради број глагола образованих комбинацијом ових префикса. Глаголи са три префикса нису ушли у табелу.

¹⁷¹ Терзић (1997) у свом раду истражује творбено-семантичке карактеристике и употребу глагола са „префиксалном групом“ *пона-* и упоређује руски и српски језик. Тошовић (2010) даје семантичку анализу двопрефиксираних глагола. Драгићевић (2013) анализира глаголе које је она назвала „нелогичним“, који имају префиксе у неком смислу супротстављеног значења, оне који имају два иста префикса или оне чији је један од префикса речца *не-*.

¹⁸¹ Упориште за семантичку диференцијацију нашли смо у тумачењима значења префикса која су забележена у постојећим граматикама и речницима српског језика. О томе колико је незахвалан задатак описати и разврстати значења префикса Клајн (2002: 247) каже да од Маретића до данас наилазимо на много разлика, аутори исте примере тумаче на различите начине.

<i>до-</i> (1)	<i>с-</i> (1)
<i>за-</i> (28)	<i>до-</i> (2), <i>не-</i> (2), <i>о-</i> (3), <i>по-</i> (4), <i>пре-</i> (1), <i>с-</i> (5), <i>у-</i> (6), <i>уз-</i> (5)
<i>из-</i> (35)	<i>без-</i> (1), <i>за-</i> (4), <i>на-</i> (5), <i>не-</i> (1), <i>о-</i> (3), <i>раз-</i> (1), <i>по-</i> (5), <i>пре-</i> (8), <i>при-</i> (1), <i>про-</i> (6)
<i>на-</i> (14)	<i>до-</i> (2), <i>по-</i> (1), <i>пре-</i> (1), <i>при-</i> (2), <i>с-</i> (8)
<i>о(б)-</i> (6)	<i>не-</i> (1), <i>по-</i> (5)
<i>по-</i> (142)	<i>до-</i> (3), <i>за-</i> (22), <i>из-</i> (7), <i>на-</i> (37), <i>об-</i> (1), <i>од-</i> (4), <i>о-</i> (11), <i>по-</i> (3), <i>пре-</i> (7), <i>при-</i> (21), <i>про-</i> (2), <i>раз-</i> (7), <i>с-</i> (19), <i>у-</i> (5)
<i>под-</i> (1)	<i>у-</i> (1)
<i>пре-</i> (8)	<i>за-</i> (2), <i>по-</i> (3), <i>с-</i> (3)
<i>при-</i> (2)	<i>с-</i> (1), <i>у-</i> (1)
<i>про-</i> (1)	<i>на-</i> (1)
<i>раз-</i> (3)	<i>пре-</i> (2), <i>про-</i> (1)
<i>с-</i> (6)	<i>на-</i> (4), <i>по-</i> (2)
<i>у-</i> (4)	<i>не-</i> (4)
Укупно: 251	

Нашу грађу чини преко 250 двопрефигираних глагола. Видски парњаци су бројани посебно, као и повратне форме глагола. Као што је приказано у табели, највећи број комбинација остварује глаголски префикс *по-*, са којим је нађено 142 глагола. Остали префикси учествују у грађењу знатно мањег броја глагола и то: префикс *из-* са преко 30 глагола и префикс *за-* (преко 20). Префикси *над-*, *од-*, *пред-* и *уз-* не улазе у састав полипрефигираних глагола ни као први ни као други у линеарном реду, осим префикса *од-* који се једном јавља као други. По један двопрефиксирани глагол нађен је са префиксима *до-*, *под-* и *про-*. Најчешће комбинације префикса су *пона-* (37), *поза-* (22) и *попри-* (21).

3 Појаву низања два иста префикса налазимо у три глагола: *попоида* (Динић 2008), *попорасте* (Динић 2008) и *попознају се* (Динић 2008). Оваквих глагола нема много ни у књижевном језику, а такође су забележени само глаголи са два префикса *по-*. Клајн (2002: 287) мисли да „понављање (префикса – М. С.) нема другу функцију осим експресивне“, али ми сматрамо да у овим примерима ниједан од два префикса није редувантан. Значења је могуће раздвојити само у контексту, уз навођење одговарајућег интензифицирајућег или дезинтензифицирајућег модификатора.¹⁹¹ У глагол *попоида* први префикс уноси сему деминутивности ‘једе слабо, мало’: „*Попоида* помалко, али повише га мрљави“ (Динић 2008), или и супротно значење ‘једе добро, доста’: „*Попоида* си елис коматк, кџ дојде ис чколу“ (Динић 2008). У глагол *попорасте* уносизначење мере ‘поодрасте, одрасте до одређених година’, а у *попознају се* значење интензитета ‘упознају се мало боље’.

¹⁹¹ Ово није случај само код удвојеног префикса, већ има доста глагола код којих само контекст одређује значење (*понапне се* – ‘напне се до извесне мере’, ‘напне се понекад’ (Динић 2008), *попроси се* – ‘прилично се наспава’ и ‘мало, кратко време’ (Динић 2008)).

4.1 Највећи број двопрефигираних глагола развија дистрибутивно значење. Уколико су прелазни, ови глаголи означавају радњу која се одвија поступно обично у неколико етапа и распростире се постепено на неодређени број објеката или на више места на једном објекту. Таквом лексичком модификацијом глаголе могу снабдети префикси: *из-*, *по-* и у неколико случајева *на-*:¹⁰⁰ *изаменење* (Динић 2008), *изапиња (врата)* (Динић 2008), *изнакачује* (Динић 2008), *изнадди (свр.)* (Живковић 1987), *изнапраља* (Белић 1905, Стефановић 1900/1907; Динић 2008), *испременење* (Динић 2008), *испрерипује* (Динић 2008), *испрескака* (Динић 2008), *испретерује* (Динић 2008), *испроваља* (Динић 2008), *испроваљује* (Динић 2008), *изотковује* (Динић 2008), *исповрта* (Динић 2008), *испољива* (Динић 2008), *исприкачује* (Станимировић 1899), *наиспроваља* (Динић 2008), *напресица* (Динић 2008), *назамета* (Динић 2008), *насмјца* (Динић 2008), *настура*¹⁰¹ (Динић 2008), *позбере* (Живковић 1987; Динић 2008), *поиздобива* (Динић 2008), *понараца* (Динић 2008), *понареди* (Динић 2008).

4.2 Дистрибутивно значење код непрелазних глагола подразумева да радњу обавља већи број субјеката, обично један за другим. У тим случајевима префикс носи значење адвербијала за начин јер указује како се радња врши (једно за другим) (в. Драгићевић 2013: 265, у фусноти): *издооде* (Стефановић 1900/1907), *изотдоде* (Динић 2008), *испрекарује се* (Динић 2008), *испременењује се* (Динић 2008), *изутица* (Изутицали [значи] ... побегли сви до једнога) (Стефановић 1900/1907, Белић 1905), *испроваља се* (Динић 2008), *испроваљује се* (Динић 2008), *надооде* (Динић 2008), *подооде* (Динић 2008), *подооцују* (Динић 2008), *позасну* (Динић 2008), *позбере се* (Динић 2008), *позбије се* ('по-туку се лакше понекад (о деци)') (Динић 2008), *поизврчају се* (Динић 2008), *понараца се* (Динић 2008), *понароди се* (Динић 2008), *порастуре се* (Динић 2008).

5 Удвојени префикси могу да означавају и различите просторне односе. Издвојили смо следећа значења усмерености радње:

(а) кретање усмерено ка задњој страни локализатора, тј. залажење иза нечега: *заовија*¹²¹ (Динић 2008), *заовије* (Динић 2008), *заувија* (Динић 2008), *изо-вија* (Динић 2008), *поодвије* (Динић 2008).

¹⁰⁰ *Из-* и *по-* су типични префикси који уносе дистрибутивно значење, али и префикс *на-* може унети ту семантичку компоненту: *насаградити* (РСАНУ), *насаливати* (РСАНУ).

¹⁰¹ Префиксом *на-* у комбинацији с префиксом *с-* остварује се значење 'смештање, довођење нечега на неко место', *насмити*, или спуштање нечега с вишег на нижи положај. Такође, у последња три примера префикс *на-* може унети и значење кумулативности.

¹⁰² Из овог значења метафорично су изведена секундарна значења 'избегавати да сврати негде' и 'околишати у говору'. Према Ковачевићу (2010), у основном значењу први префикс је плеонастично употребљен, јер се може избећи и има дериватни глагол потпуно исто значење као и основни глагол. У фигуративним значењима он није супституентан мотивационим глаголом, што је јасан показатељ да префикс у њему нема плеонастичку вредност. Постоје и случајеви плеонастичне употребе префик-

(б) кретање или померање нечега на горе или у круг: *заувија* (Динић 2008), *заузвија (се)* (Динић 2008), *заузвије* (Динић 2008), *заузврне* (Станојевић – Цветковић 1899; Динић 2008), *заузврча* (Динић 2008). Значење уздицања, надицања постигнуто је префиксом *уз-* док је префиксом *за-* такво значење још истакнутије.

(в) заостајање, кашњење, прекид кретања или напредовања: *заостањује* (у кретању или развоју) (Динић 2008), *заустди (се)* (Динић 2008), *заустдља (се)* (Динић 2008).

Префикс *из-* садржи аблативну семантичку компоненту ‘кретање из неког простора’: *исповрти* (Цветковић 1907; Динић 2008). Префикс *до-*,^[13] који се јавља само у глаголу *докрџа* (‘дође уз шкрипу неког превозног средства’) (Динић 2008) остварује уз адлативно значење ‘стизање до неке тачке у простору’ и комплетивно значење (извршење радње до краја), док основни глагол означава начин на који се до циља стиже ‘уз шкрипу неког превозног средства’. Префикс *с-* који је други у линеарном низу има само експресивну функцију, јер исто значење има и глагол *докрџа*.

Метафорично приближавање налазимо у глаголима *напривечерује се* (Динић 2008), *напривечери се* (Динић 2008) и *приствни се*^[14] (Динић 2008), а и у глаголу *предсказује* просторно значење је прешло у метафору (в. Клајн 2002: 272). Метафорично кретање из главе (ума, мозга) налазимо у глаголу *изнадди* (несвр. ‘измишља’) (Живковић 1987; Динић 2008).

б Семантичку компоненту квантификативног типа са информацијом о количини, мери, интензитету или трајању радње у глагол уноси префикс *по-* који је основни формални показатељ деминутивности глагола.^[15] Овим префиксом указује се на начин извршења радње (лагано, нехајно и сл.), радња глагола се своди на извесни степен интензитета или се њено трајање квантитативно ограничава. Према томе смо и издвојили неколико подзначања:

(а) Најбројнији су глаголи у којима је префикс *по-* квалитативни детерминатор акције са деминутивним значењем које указује на квалитет, начин

са који је други у линеарном реду (*позамине* значи исто што и *помине* ‘преживи, притрпе се, прође без нечега’ (Динић 2008)).

^[13] Овде је префикс *до-* повезан са статичним глаголом и претвара га у динамичан (в. Бабић 2008: 276). У питању је глагол који именује произвођење звукова који се могу чути приликом померања неког објекта с места, при чему њихово постојање ближе одређује сам тај чин померања.

^[14] Ови глаголи припадају префиксално-суфиксалној творби.

^[15] Префикс *по-* је, према речима И. Грицкат, најкарактеристичнији словенски префикс за глаголску деминуцију. Овој појави она је посветила читаву студију у којој истиче да „деминутивни глагол може значити да се радња врши кратко време, повремено, а не трајно, учестало а притом с мањим интензитетом, или тренутно, иако јој је природа трајна; или се радња врши са ситнијим резултатом, ако јој је значење резултативно; или се уопште врши нека неважна радња, несавршена, недовршена, или налик на основну радњу. С друге стране су присутни и они моменти који присуствују при деминуцији других речи: посматрање радње са симпатијом или, обрнуто, са иронијом.“ (Грицкат 1955/56: 47).

испољавана радње који би одговарао прилошким изразима: површно, лабаво, овлаш, како тако, реда ради, форме ради, дакле, радња на неки начин није доведена до степена који задовољава, који се може сматрати пожељним. Ови глаголи могу имати и још једну значењску компоненту, изражавају став говорника према радњи која је немарно, неспретно, недовољно добро урађена: *позакр̀пи* (Динић 2008), *поокр̀пи* (Динић 2008), *поол̀ени* (Динић 2008), *пооми́је (се)* (Динић 2008), *пооп̀ере* (Динић 2008), *попреви́е* (Динић 2008), *посмет̀е* (‘овлаш сакупи метлом на гомилу понекад’) (Динић 2008), *поиспл̀ни* (Динић 2008), *поочисти́* (сопствени пример), *поодви́је (се)* (‘мало (се) открије, подигне мало прекривач (са себе)’) (Динић 2008), *понаст̀аи* (Динић 2008).

(б) Префикс *по-* служи и за квантитативну детерминацију радње и снабдева глагол деминутивним значењем које указује на квантитативну ограничену радњу, радњу која није доведена до пуног степена интензитета и која се врши слабије од очекиваног: *поиспл̀ни (се)* (Динић 2008), *позакр̀пи се* (Динић 2008), *понабиву́је* (Динић 2008), *понаср̀не се* (Динић 2008), *пона̀пне (се)* (Динић 2008), *понау́чи се* (Динић 2008), *поодл̀жи се* (‘одужи дугове у некој мери’) (Динић 2008), *пооми́је* (Динић 2008), *попораст̀е* (Динић 2008), *пораздл̀жи (се)* (Динић 2008), *порасл̀исне (се)* (Динић 2008), *поспеч̀али* (Динић 2008), *поодсвр̀кне* (‘порасте, ојача мало’) (Динић 2008), *понаближу́је (се)* (Динић 2008), *понаблизи́ (се)* (Динић 2008), *позасмр̀ује* (Динић 2008), *пооладу́(се)* (Динић 2008), *поприд̀игне се* (Динић 2008).

(в) Неколико глагола има деминутивно значење које указује на то да је радња реализована у краћем временском интервалу: *понава̀ли се* (Динић 2008), *попр̀дсти* (Динић 2008), *посач̀ека* (Динић 2008), *поприч̀ека* (Живковић 1987), *поодь̀не* (Динић 2008), *позаст̀ане* (Динић 2008). Значење ограниченог трајања неке радње или стања означено је и у лексикографској дефиницији конструкцијама ‘неко време’, ‘кратко време’, ‘мало’ нешто радити, негде боравити и сл. Може означити и радњу која се врши повремено, а присутне су и друге семантичке компоненте које указују на деминутивност – слабији интензитет, временска ограниченост и сл.: *подооц̀ује* (Динић 2008), *позабод̀е* (Динић 2008), *позабр̀ади* (Динић 2008), *позадл̀жи се* (Динић 2008), *позаја̀ри* (Динић 2008), *позасмр̀ди* (Динић 2008), *позатр̀ебе* (Динић 2008), *позатр̀ебује* (Динић 2008), *позби́ју се* (Динић 2008), *позда̀ве се* (Динић 2008), *поизл̀ъже* (Динић 2008), *поисп̀раи се* (Динић 2008), *понаби́ва* (Динић 2008), *понабуву́је* (Динић 2008), *понар̀еди* (Динић 2008), *понас̀ура* (Динић 2008), *понасур̀ује* (Динић 2008), *пона̀спре* (Динић 2008), *понаср̀не (се)* (Динић 2008), *понало̀че* (Динић 2008), *понам̀ести* (Динић 2008), *понапи́је се* (Динић 2008), *понаћ̀ези се* (Динић 2008), *понаћ̀ити* (Динић 2008), *пообср̀не се*, *поодсвр̀кне* (Динић 2008), *пооми́је* (Динић 2008), *попрегр̀еши* (Динић 2008), *поприл̀ъже* (Динић 2008), *поприл̀ъже* (Динић 2008), *попритр̀ебе* (Динић 2008), *попритр̀одна* (Динић 2008), *поприд̀ума* (Динић 2008), *попр̀ојде* (Динић 2008), *постиск̀ује* (Динић 2008), *поућ̀ути (се)* (Динић 2008), *поућ̀утује се* (Динић 2008), *поодь̀не* (Динић 2008), *попрег̀лине* (Динић 2008).

7 М. Ивић (1982: 56) наглашава да је у науци о словенским језицима распрострањено уверење да префикс *по-* „детерминише трајање радње у демину-

тивном смислу“,¹⁶¹ али да се у језицима затиче и другачије стање, односно да овај префикс означава и вршење радње дужи временски период или у већој количини. Тако, и у дијалекту, префикс *по-* као први у линеарном реду може да модификује значење глагола указујући на појачани интензитет вршења радње, што значи да се радња извршава ‘мало боље, јаче, пажљивије и сл.’: *позадлжи* (Динић 2008), *поогладнѐе* (Динић 2008), *поприсни* (Динић 2008), *понаедѐ се* (Динић 2008), *понџпне се* (Динић 2008), *позаздравѐе* (Динић 2008), *поприпажѐе (се)* (Динић 2008), *поприпази (се)* (Динић 2008), *попритѐгне (се)* (Живковић 1987; Динић 2008), *попритѐза (се)* (Динић 2008), *поразглежѐе се* (Динић 2008), *постѐгне (се)* (Динић 2008), *поузрѐе* (Динић 2008).

8 Удвојени префикси могу да указују и на извршење неке радње из све снаге: *изати́на (се)* (Динић 2008), или могу имати значењску функцију прекорачења мере, узуса, норме: *презадлжи(се)* (Динић 2008), *пренатрпа* (Динић 2008), *испровѐла се* (‘преједу се’) (Динић 2008), *поодлжи* (‘начинити мало дужим него што треба’) (Динић 2008), *надодди* (Тимок почел још јучер да надооди – Префикс упућује на уздизање, повећање нивоа, запремине, обима) (Динић 2008).

9 Префикси *из-* и *по-* уносе сативну компоненту значења извршење радње до краја колико год је могуће, односно до задовољења неке потребе, до крајњих граница, до засићености’: *изпати́ва се* (Динић 2008), *испровѐљуе се* (‘прејед се’, *Испроваљувамо се од пасуљ*), (Динић 2008), *испрѐбива* (Живковић 1987), *испрери́уе* (Динић 2008), *испреска́ка*¹⁷¹ (Динић 2008), *поналѐче се* (Динић 2008), *понати́је се* (Динић 2008).

10 Префикс може носити и значење адвербијала за време када упућује на то да се радња глагола често дешава, да се понавља више пута: *понати́ва се* (Динић 2008), *поо́хтити* (Динић 2008).

11 Удвајањем префикса настају глаголи који означавају различите видове трансформација. Такви су нпр. глаголи *избездѐчи се* (Динић 2008) и *обесрѐми се*¹⁸¹ (Живковић 1987) у којима први префикс означава ‘стицање неке особине,

¹⁶¹ У анализи функција префикса *по-* М. Ивић (1982) користи термин *fuzzy determiner* који је увео Б. Лејкоф. У односу на данашњу употребу префикса *по-*, М. Ивић сматра да се он у *fuzzy determiner* функцији јавља као показатељ деминуције. Она је указала да се деминутивно ограничавање акције може тицати како њеног трајања, тако и њене заступљености. У овом другом случају може се радити о интензитету саме радње или пак о степену њене реализованости на предмету.

¹⁷¹ Код глагола *испрери́уе* и *испреска́ка* посматрамо секундарно значење ‘изгрди’.

¹⁸¹ У руској и бугарској литератури (Ройзензон 1974 и Атанасова 2011) *обез-* се третира као сложени префикс, а глаголи у којима се налази као монопрефигирани. Њиховска (1987) глаголе типа *обезбратити*, *обездомити*, *обешчастити* посматра као префиксално-суфиксалне деноминативне глаголе изведене од предлошких конструкција у којима *о-* има трансформативно значење, а морфем *без-* је површински експонент деле парафразе „престао да има/лишен је...“ тога што прецизи-

одлике', а *без-* означава негацију речи с којом се слаже, непостојање, одсуство онога што она значи. Такви деривати обично добијају негативно конотативно значење (Тошовић 2010: 113), али могу бити и неутрални *занезнани се* (Динић 2008), *обневиди* (Живковић 1987) и сл.

У глаголе који означавају трансформацију спадају и глаголи у које други префикс уноси семантичку компоненту понављања радње на други начин да би се боље обавила: *понамести(се)* ('намести (се) боље, поправи') (Динић 2008).

Овде бисмо сврстали и глаголе ретроспективне семантике који носе информацију о двофазности радње (нпр. *свући (се)* и *обући* нешто друго): *испремењује (се)*¹¹⁹¹ (Динић 2008), *испромењује* (Динић 2008), *пресвљчѐ (се)*¹²⁰¹ (Динић 2008), *попредрѐши(се)* (Динић 2008), *распремењује (се)* (Динић 2008). Ретроспективним глаголима се, поред супротстављених радњи, може исказивати и радња која се понавља: *попредумају се* (Динић 2008). Значење понављања радње (изнова, поново) које је унео префикс *пре-* префиксом *по-* је још појачано. Глагол може означавати и понављање радње коју вршера зличити субјекти: *препродава* (сопствени пр.).

Реформативно значење (уношење измене у објекат претходне акције или у њен резултат) имају глаголи типа: *препокрије* (кров) (сопствени пр.), *преповије* (дете) (сопствени пр.), *преуда се* (сопствени пр.).

Други префикс у већ префиксирани глагол може да унесе и значење лишавања субјекта каквог својства. У нашем корпусу ово значење није заступљено у великом броју глагола. Код ових глагола као други префикс у линеарном реду јавља се речца *не-* или префикс *без-*, а као први у линеарном реду може се јавити префикс *за-* који има фактитивно значење (изазивање неке особине у живом или неживом објекту) *занезнани* (Динић 2008), док се префикс *у-* јавља у фактитивним глаголима са придевском основном, који значе придавање објекту особине исказане придевом у основи: *унеспособи* (Динић 2008) и *унесрѐђи* (Динић 2008). Речца *не-* означава порицање или изостанак позитивне особине или стања исказане придевом или именицом у основи, чиме се означава супротно стање, а префикс уноси информацију о томе да је то стање отпочело (*за-*, *у-*, *о-*): *унеспособи се* (Динић 2008), *унесрѐђи се* (Динић 2008), *онекадрѐе* (Динић 2008) (в. Драгићевић 2013: 264).

12 Посебно смо издвојили групу глагола у којима префикс носи значење адвербијала за начин:

(а) 'постепено, мало по мало': *испослаца* (Динић 2008), *испрекарује (се)* (Динић 2008), *испретерује* (Динић 2008);

ра глаголска основа. Бабић (1986) *об-*, *обез-*, *обес-*, *обеш-* посматра као аломорфе префикса *о-* и деривате као што су *обештетити*, *обезубити*, *обеспаметити* као изведене непосредно од именица а не од прилошких израза. Драгићевић (2013) *обезмастити*, *обезвучити*, *обесолити* посматра као двопрефигиране глаголе.

¹¹⁹¹ Као и у многим другим примерима, и овде наилазимо на појаву преплитања значења и немогућност да глагол сврстамо у само једну категорију, па смо ове глаголе бројали и као дистрибутивне и као трансформативне.

¹²⁰¹ Клајн (2002: 270) глагол *пресвући се* посматра као глагол са једним префиксом.

- (б) ‘пажљиво’ у глаголима који се односе на чуло вида и слуха: *pozàspre (се)* (Динић 2008), *pozasr̀ne* (Динић 2008), *pozaslúша* (Динић 2008);
 (г) ‘полако’: *понаближýе се* (Динић 2008).

13 Значење контакта, нашли смо само у два глагола са префиксом *за-* ‘на-додавање, причвршћивање уз нешто, за нешто; придевање, прикачивање за нешто’: *заскòпче (се)* (Динић 2008), *заскòпчýе (се)* (Динић 2008) и један глагол са префиксом *при-* који означава ‘трајни спој, контакт, причвршћивање’: *приушýва* (Динић 2008). Случајан контакт с неком препреком на путу означава глагол *назгàзи* (Динић 2008).

14 Одговарајући форманти служе да означе фазу у трајању глаголске радње. Ингресивно значење (почетак радње) могу имати глаголи са префиксима *за-*, *по-* и *раз-*: *заповрти* (Динић 2008), *запоòди* (‘почне да полази, али никако да крене, одуговлачи са поласком’) (Динић 2008), *запредди* (Динић 2008), *заскр́ца* (Динић 2008), *распрòзèва се* (Динић 2008), *позасýши* (Динић 2008), *посмàли се* (‘постати мали’) (Динић 2008).

Комплетивну значењску компоненту, која указује на извршење радње до краја, уноси префикс *до-* у секундарној семантичкој реализацији глагола *доскр́ца* ‘престане да закера, заћути’ (Едва чекам да *доскр́ца*, па ја на њу да кажем кво имам) (Динић 2008). Значење комплетивности налазимо и у другим глаголима: *испрекарýе* (Динић 2008), *испредди* (Динић 2008).

Префикс *по-* уноси значење радње која није до краја извршена, али се ближи крају: *поомíје* (‘опере судове’) (Динић 2008), *понамíри* (Живковић 1987), *посрабòти* (Живковић 1987; Динић 2008).

15 Неки глаголи не могу се сврстати ни у једну од постојећих група већ су семантички неодређени. То је категорија глагола насталих двоструком префиксацијом чији префикси дају значење које ни један ни други сами за себе не би могли имати (в. Клајн 2002: 288): *запостàи* (Динић 2008), *заповецýе* (Динић 2008, Станојевић 1899), *заустàи (се)* (Динић 2008), *заустàља (се)* (Динић 2008), *наповèда* (Динић 2008), *препостàји (се)* (Динић 2008), *препостàља се* (Динић 2008), *насполéти* (‘салети’), *ненавиди* (‘мрзи кога; завиди коме’) (Динић 2008), *оповèда (се)* (Динић 2008), *оповецýе се* (Динић 2008), *понарèди се* (‘реди се, скући се, снабде се лепим покућством’) (Динић 2008), *попревиe (се)* (‘покори (се)’) (Динић 2008), *исповецýе (се)* (Динић 2008), *опонзàе (се)* (Динић 2008), *позамèсти се* (Динић 2008).

16 У посебну групу издвојили смо глаголе који су по постанку предлошко-падежне конструкције: *напривечèри се* (Динић 2008), *напривечеруе се* (Динић 2008) (*на-* означава долазак, појаву приближавања онога што означава именица у основи), *снажлèе (се)* (Динић 2008), *снажàли* (Динић 2008) или који су настали префиксално-суфиксалном творбом и значе ‘добивање својстава, особина нечега’: *позагàзди се* (Динић 2008) или глаголи који значе стицање особине или својства исказане придевом у основи: *онекадрèе* (Динић 2008), *поогладнèе* (Динић 2008), *пооголемèе* (Динић 2008).

17 На основу анализе глагола са два префикса у говору тимочког краја и утицајадруге префиксације на значење већ префигираног глагола у раду смо далисемантичку поделу двопрефигираних глагола. Можемо закључити да се префикси *по-* и *из-* најчешће комбинују са другим префиксима. Степен деловања другог префикса на лексичко значење већ префигираног глагола је различит — уколико се префикс додаје на већ префигиран глагол, најчешће само модификује значење, некад утиче само на промену вида, а у ретким случајевима оба префикса се додају истовремено и дају значење које ни један ни други сам за себе не би могли имати то значење. У случајевима када се понавља исти префикс оба префикса утичу на семантику двопрефиксираног глагола (*попорасте*, *попоида*). У највећем броју полипрефигираних глагола други префикс квантитативно маркирарадњу (дистрибутивно значење), али се може понашати као адвербијал (за начин или време) или указивати на меру или степен интензитета радње.

Извори

- Белић 1905: Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, СДЗб I, Београд: СКА.
- Богдановић1979: Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белог Потока*, СДЗб XXV, Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ.
- Динић 2008: Јакша Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Београд: Институт за српски језик САНУ (Монографије 4).
- Живковић 1987: Новица Живковић, *Речник пиротског говора*. Пирот: Музеј Понишавља. РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XVIII*. Београд: САНУ, 1959–.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI*, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1976.
- Станојевић 1900: Маринко Станојевић, *Збирка речи из средњег Тимока, Пирота и пиротског округа*.
- Станојевић 1899: Милан Станојевић, *Збирка речи из Пирота*.
- Станимировић 1899: Властимир Станимировић, *Збирка речи из Књажевца и околине*.
- Стефановић 1900/1907: Живко Стефановић, *Збирка речи из средњег Тимока, Књажевца и околине и из разних крајева*.
- Станојевић – Цветковић 1899: Станко Станојевић – Милан Цветковић, *Збирка речи из Црне Реке (тимочки крај)*.
- Цветковић 1907: Милан Цветковић, *Збирка речи из Зоруновца (заглавски срез)*.

Литература

- Атанаскова 2011: Атанаска Атанаскова, *Полипрефигирани глаголи в съвременния български книжовен език*, необјављена докторска дисертација, Софија.
- Бабић 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: nacrt za gramatiku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Бабић 2008: Биљана Бабић, Семантика глаголског префикса *до-* (као првог) у глаголском префиксалу, *Прилози проучавању језика* (Нови Сад) 42, 275–315.
- Белић 1949: Александар Белић, *Савремени српскохрватски књижевни језик II: наука о грађењу речи*, Београд: Научна књига.
- Грицкат 1955/56: Ирена Грицкат, Деминутивни глаголи у српскохрватском језику, *Јужнословенски филолог* (Београд) XXI/1–4, 46–95.

- Грицкат 1984/85: Ирена Грицкат, Одлике глаголског видског парњаштва као семантички индикатори, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад) XXVII–XXVIII, 197–203.
- Драгићевић 2013: Рајна Драгићевић, Глаголи са два префикса у српском језику с освртом на стање у другим словенским језицима, *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад) 83, 257–268.
- Жугић 2005: Радмила Жугић, *Речник говора јабланичког краја*, Српски дијалектолошки зборник (Београд) LI.
- Жугић 2007: Радмила Жугић, Глаголски деминутиви с префиксом *по-* упризренско-тимочким говорима, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад) 50/1–2, 257–270.
- Ивић 1982: Милка Ивић, О неким принципима глаголске префиксације у словенским језицима, *Јужнословенски филолог* (Београд) XXXIII, 51–61.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику 1: слагање и префиксација*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ, Матица српска.
- Ковачевић 2010: Милош Ковачевић, Плеонастичка употреба префикса у српскоме језику, *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд) 39/1, 97–112.
- Конески 1995: Кирил Конески, *Збооробузавањето во савремениот македонски јазик*, Скопје: БОНА.
- Ройзензон 1974: Л. И. Ройзензон, *Многоприставочные глаголы в русском и других славянских языках*, Самарканд.
- Тошовић 2010: Бранко Тошовић, Нанизывание приставок в сербском, хорватском и бошњачком језицима, у: *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika I/2*, Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität – Београд: Beogradska knjiga, 107–120.
- Терзић 1997: Александар Терзић, Структурно-семантичке карактеристике глагола са префиксалном групом *пона-* у руском и српском језику, *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд) XXVI/2, 309–320.
- Тихоњска 1987: Марија Тихоњска, Префиксално-суфиксални деноминативни глаголи у савременом српскохрватском књижевном језику, *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд) XVI/1, 75–81.

Summary

Poliprefixed Verbs in Vernacular of Timok

Milica Lj. Stojanović

This paper is analyzing semantic characteristics of poliprefixed verbs in vernacular of Timok. It introduces differences of prefixes combining and gives their semantic classification. The purpose of the paper is to draw attention on one formal type of verb which is not examined enough in Serbian dialectological literature and needs more analyzing and describing. Prefixes *po-* and *iz-* are usually combined with other prefixes. By adding prefix on already prefixed verb, usually we can modify meaning.

Keywords: vernacular of Timok, prefix, poliprefixed verb, verb formation